

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE CREATION AND FUNCTIONING OF FAMILY FARMS IN UKRAINE

Василюк Н.А., студентка IV курсу факультету юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

В статті проведено комплексний аналіз нормативно-правових норм, які є підґрунтям для створення та функціонування сімейних фермерських господарств в Україні. Визначено, що сімейні фермерські господарства є різновидом фермерських господарств, при цьому такі утворення мають низку притаманних лише їм ознак, які і вирізняють ці об'єднання з поміж іншого виробничого масиву.

Серед основних характеристик виділено наступні: по-перше, членами сімейного фермерського господарства можуть бути виключно члени однієї сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України; по-друге, обмежене залучення осіб до виконання в такому господарстві трудових функцій. Так, виробнича діяльність сімейного фермерського господарства базується на праці його членів. Залучення інших осіб до роботи в ньому можливе виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань; по-третє, головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї, а сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи – лише член сім'ї, зареєстрований як фізична особа – підприємець і визначений договором про створення такого господарства.

Незважаючи на чималу кількість законодавчих новел, регулювання діяльності сімейних фермерських господарств і надалі залишається дискусійним і остаточно не вирішеним питанням.

Сімейні фермерські господарства займають особливе місце серед сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм в переважній більшості країн світу. Такі утворення забезпечують стабільний життєвий рівень населення, а також допомагають у розв'язанні цілої низки соціально-економічних проблем.

Таким чином, сімейні фермерські господарства є важливими гравцями на аграрному ринку України й інших цивілізованих держав світу.

Ключові слова: сімейне фермерське господарство, член однієї сім'ї, виробнича діяльність, сільськогосподарські товаровиробники.

The article provides a comprehensive analysis of legal norms that are the basis for the creation and functioning of family farms in Ukraine. It has been determined that family farms are a type of farms, while such formations have a number of unique features that distinguish these associations from other production massifs.

Among the main characteristics, the following are highlighted: firstly, members of a family farm can be included as members of the same family in accordance with Art. 3 of the Family Code of Ukraine.

Secondly, the limited involvement of persons in the performance of labor functions in such an economy. Thus, the production activity of a family farm is based on the labor of its members. Involving other people to work in it is possible only for the performance of seasonal and individual works that are directly related to the activities of the farm and require special knowledge.

Thirdly, the head of a family farm can only be a member of the relevant family, and for family farms without the status of a legal entity – only a family member, registered as a natural person – an entrepreneur and defined by the contract on the creation of such a farm.

Therefore, despite the considerable number of legislative amendments, the regulation of family farms remains a debatable and not finally resolved issue.

Family farms occupy a special place among agricultural enterprises of various organizational and legal forms in the vast majority of countries of the world. Such formations ensure a stable standard of living of the population, and also help in solving a number of socio-economic problems.

Thus, family farms are important players in the agricultural market of Ukraine and other civilized countries of the world.

Key words: family farming, member of one family, production activity, agricultural producers.

Постановка проблеми. Потужними сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні є фермерські господарства. Згідно з даними Державної служби статистики України станом на 1 жовтня 2021 р. кількість фермерських господарств в Україні становить більше ніж 48,6 тисяч.

Законодавчим базисом для функціонування фермерських господарств є Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV [1]. Даний Закон майже 20 років становить правову основу функціонування фермерських господарств, однак, це не унеможливило утворення колізійних норм та інших законодавчих прогалин.

Що ж до сімейних фермерських господарств, то їх нормативне закріплення відбулося лише в березні 2016 року після внесення відповідних змін до Закону України «Про фермерське господарство». Таким чином, вивчення правових аспектів створення та функціонування сімейних фермерських господарств посідає важливе місце в системі вітчизняної науки, і дозволяє розробити якісні правові інструменти для регулювання таких відносин.

Аналізом даного питання займалися такі науковці як Бабич М. М., Губарик О. М., Лисенко К. О., Скрипник С. В., Уркевич В. Ю., Ярковий А. О. та інші.

Метою статті є виокремлення головних ознак сімейного фермерського господарства, а також порівняльний аналіз такого виду діяльності з іншими виробничими утвореннями або організаційно-правовими формами.

Результати досліджень. Поняття сімейного фермерського господарства знайшло своє закріплення в низці нормативно-правових актів переважної більшості країн світу. Так, серед сукупного масиву фермерських господарств, сімейні фермерські господарства безумовно займають лідируючі позиції. А вже в їх віданні знаходиться абсолютна більшість земельних володінь та сільськогосподарських угідь світу.

Зважаючи на унікальність держав, особливості їх правових систем, а також традиції й уставлені порядки певних регіонів, складно сформулювати єдине легальне визначення поняття сімейне фермерське господарство. Законодавство кожної країни по-своєму тлумачить інститут сім'ї, надаючи йому певних правових характеристик.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН відносить до сімейних фермерських господарств: «Всі види сімейної сільськогосподарської діяльності, що охоплюють кілька напрямків розвитку сільських районів. Сімейне фермерське господарство – це спосіб організації сільськогосподарського, лісового, рибного пасовищного виробництва та аквакультури, здійснюваний і керований сім'єю, що спирається переважно на працю членів сім'ї, як жінок так і чоловіків [2].

Сталий розвиток сільського господарства є запорукою продовольчої безпеки, гарантом достатнього рівня життя населення та стабільної економічної системи. Аграрний

сектор України об'єднує різних за своєю організаційно-правовою формою товаровиробників, в тому числі і фермерські господарства.

Легальне визначення поняття фермерське господарство міститься в ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство». Так, відповідно до змісту цієї норми фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [1].

Засновником фермерського господарства може бути громадянин України, або ж кілька громадян, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до Закону [1].

Що ж до сімейного фермерського господарства можна навести наступне: організаційно-правовою формою таких утворень може бути юридична особа, установчим документом якої є статут, або ж фізична особа – підприємець, яка діятиме на основі договору (декларації) про створення фермерського господарства.

При цьому, фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України [1].

Стаття 4 Регламенту Європейського Парламенту і Ради ЄС від 17.12.2013 № 1307/2013 щодо встановлення правил для прямих виплат фермерам згідно зі схемами підтримки як складника спільної аграрної політики та скасування Регламенту Ради № 637/2008 і Регламент Ради № 73/2009, визначають, що фермером є фізична чи юридична особа або група фізичних чи юридичних осіб, незалежно від правового становища, наданого такій групі і її членам за національним правом, які здійснюють сільськогосподарську діяльність [3].

Отже, спільним для правового регулювання діяльності вітчизняних і зарубіжних фермерських господарств, в тому числі й сімейних, є можливість їх існування в статусі юридичних особи, або ж фізичних осіб, без набуття статусу юридичної особи.

С. Хрипко виділяє три види сімейних фермерських господарств: фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа; індивідуальне фермерське господарство, що засновується однією фізичною особою, яка є одноосібним її власником; сімейне фермерське господарство [4, с. 37].

На мій погляд, таке виокремлення сімейних фермерських господарств є цілком логічним і законодавчо обґрунтованим. Адже жоден нормативно-правовий акт не містить обмежень щодо організаційно-правової форми таких утворень, навпаки, дозволяє їх створення в статусі юридичних осіб або ж фізичних осіб-підприємців, якими, в свою чергу, можуть бути окремі особи, або ж члени однієї сім'ї.

Щодо функціонування фермерських господарств як фізичних осіб-підприємців, цікавим і вкрай обґрунтованим є висновок В. Уркевича, який вказує на некоректність нормативного припису, згідно з яким «... фермерське господарство підлягає державній реєстрації як фізична особа – підприємець». Адже у наведеному реченні йдеться про двох самостійних суб'єктів права – фермерське господарство та фізичну особу-підприємця, а звідси цілком зрозуміло, що фермерське господарство не може реєструватися як фізична особа [5].

Для кращого розуміння правової природи сімейних фермерських господарств, що діють без статусу юридичної

особи, пропонуємо порівняти їх юридичний зміст із юридичним змістом особистого селянського господарства.

Різною є мета діяльності цих утворень. В особистому селянському господарстві – це задоволення особистих потреб його членів, натомість у фермерському господарстві – отримання прибутку. При цьому, засоби досягнення мети в обох випадках не надто різняться: для особистого селянського господарства – це здійснення виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, а також реалізація її надлишків; для фермерського господарства – виробництво товарної сільськогосподарської продукції, здійснення її переробки та реалізації.

Спільним також є те, що виробничу діяльність такі утворення можуть здійснювати на землях, цільове призначення яких – ведення особистого селянського господарства.

На підставі аналізу ч. 5 ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство» можна дійти висновку, що визначальною ознакою сімейних фермерських господарств є використання у їх діяльності праці членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї [1].

Для з'ясування кола осіб, які на законодавчому рівні є членами однієї сім'ї звернемося до положень Сімейного Кодексу України. Так, згідно з п. 2 ст. 3 цього акту, сім'ю становлять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [6].

Таким чином, в Кодексі відсутній чіткий перелік членів сім'ї. Наведені вище положення є оціночними, що ускладнює їх застосування і призводить до виникнення спорів і непорозумінь в правовій площині. Адаже в кожному окремому випадку потрібно буде встановлювати, чи є особи, які спільно провадять діяльність в сімейному фермерському господарстві членами однієї сім'ї, чи просто об'єдналися для досягнення особистісних цілей.

Більш доцільним, в даному випадку було б відсилання у визначенні членів сім'ї – членів відповідного господарства до приписів п. 3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство», де вже вміщено перелік членів сім'ї голови фермерського господарства [5].

Наступною особливістю сімейних фермерських господарств є те, що головою такого об'єднання може бути лише член відповідної сім'ї. На відміну від інших фермерських господарств, де головою виступає його засновник або інша визначена в статуті особа (п. 1 ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство») [1].

Що ж до голови сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи, то ним може бути лише член сім'ї, зареєстрований як фізична особа – підприємець і визначений договором про створення сімейного фермерського господарства. [1] Така особа може самостійно представляти сімейне фермерське господарство, або ж уповноважати на здійснення цих функцій іншого члена господарства.

Окремі аспекти створення і функціонування сімейних фермерських господарств без набуття статусу юридичної особи закріплено ст. 8-1 ЗУ «Про фермерське господарство». Дана норма визначає, що такий різновид фермерського господарства організовується фізичною особою – підприємцем самостійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства.

Висновки. Аналізуючи викладений матеріал та чинну нормативно-правову базу, щодо створення і функціонування фермерських господарств, стає зрозуміло, що одним із активно діючих суб'єктів сільського господарства виступає саме сімейне фермерське господарство.

Дане об'єднання має низку характерних ознак. У своїй діяльності сімейне фермерське господарство використовує працю членів однієї сім'ї, що значно скорочує суб'єктний склад таких утворень, в порівнянні зі звичайними фермерськими господарствами. При цьому, залучення інших осіб

до виконання робіт можливе лише в особливих випадках – для виконання сезонних робіт, або таких, що безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань.

Голова сімейного фермерського господарства в обов'язковому порядку має бути членом відповідної сім'ї, а сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи – членом сім'ї, зареєстрованим як фізична особа – підприємець і визначеним договором про створення такого господарства.

Отже, законодавчі новели хоча й покликані вдосконалити правове регулювання діяльності фермерських господарств, однак мають низку неточностей, що унеможли-

вають якісне правозастосування наведених вище норм. Труднощі виникають при визначенні членів однієї сім'ї. Адже ЗУ «Про фермерське господарство» не містить конкретного переліку таких осіб, відсилаючи, при цьому, до норм СК України, положення якого є оціночними.

Тобто, в кожному окремому випадку потрібно буде встановлювати, чи є особи, які спільно провадять діяльність в сімейному фермерському господарстві членами однієї сім'ї. Такий підхід призводить до виникнення спорів і непорозумінь в правовій площині. Доцільнішим тут було б відсилання до приписів п. 3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство», де вже вміщено перелік членів сім'ї голови фермерського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про фермерське господарство: Закон України від 9.06.2003 р. №973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Сімейні фермерські господарства, нагодувати світ – зберегти планету. Продовольча і сільськогосподарська ООН: веб-сайт. 2014 р. URL: <https://www.fao.org/about/ru/> (дата звернення: 17.10.2022).
3. Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС про запровадження правил для прямих виплат фермерам за схемами підтримки в рамках спільної сільськогосподарської політики та про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 637/2008 та Регламенту Ради (ЄС) № 73/2009 від 17 грудня 2013 р. № 1307/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-13#Text (дата звернення: 23.10.2022).
4. Хрипко С. Сімейні фермерські господарства: проблеми правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 9. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/index.php/archive9> (дата звернення: 19.10.2022).
5. Уркевич В. Ю. Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»*. 2016. № 243. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/view/7508> (дата звернення: 22.10.2022).
6. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 20.10.2022).